

A MAGYAR PSZICHOLÓGIA FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY JELLEMZŐJE A PUBLIKÁCIÓK MENNYISÉGI ELEMZÉSÉNEK TÜKRÉBEN¹ (1958–75)

PLÉH CSABA

Jelen dolgozat pszichológiai életünkben, a pszichológiai kutatásokban az utóbbi évtizedekben végbement változások elemzéséhez szeretne hozzájárulni, a publikációkban kvantitatívan nyomon követhető fejlődés elemzésén keresztül. A munka célja nem az, hogy a bemutatandó mennyiségi elemzésekkel helyettesíteni próbálja a tartalmi értékelést, az utóbbi évtizedek változásait jellemző kvantitatív adatok azonban fogódzót nyújthatnak éppen e minőségi értékeléshez is.

A nemzetközi pszichológiai életben már meglehetősen hagyománya van a kvantitatív „önreflexiónak”. A sort Kenneth Clark átfogó munkája nyitotta meg, mely az *Amerikai Pszichológiai Társaság* megbízásából idézési statisztikákat, folyóiratok olvasottságát, kiemelkedő pszichológusok életrajzi háttérének elemzését, egyetemi hallgatók nyomon követő vizsgálatát s egyéb módszereket használva, elemezte a II. világháború utáni Amerikában robbanásszerűen elterjedté vált pszichológusi foglalkozást, a szakmai sikert meghatározó tényezőket, a tudományos kiválóság lehetséges mércéit, a szakma egyes ágazatainak orientációit stb.² Azóta a pszichológia mint tudomány s mint szakma önvizsgálatában egyaránt vizsziatérően nagy szerepet játszanak a hasonló kvantitatív módszerek, ami módot ad néhány tanulságos összehasonlításra a magyar és a külföldi pszichológia között.

Az elemzés során a pszichológia szerteágazó szakágai miatt olyan általános szempontokat és módszereket kellett felvennünk, melyek egyaránt alkalmazhatók a különböző területekre; ebből fakad azután, hogy az egyes szakterületek részkerdeire a szempontok sokszor szegényesnek tűnhetnek.

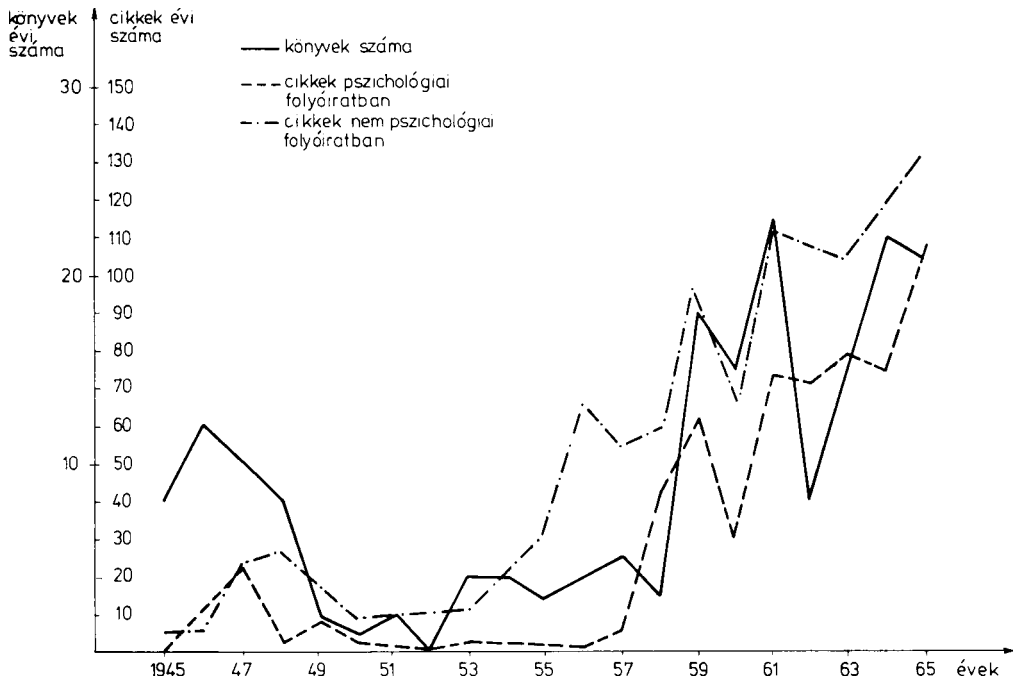
¹ A tanulmány alapját képező adatgyűjtés az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya felkérésére készült a Pszichológiai Bizottság számára, s az ebből készült beszámolót a Bizottság 1977. június 14-i ülésén megvitatta. A szerző ezúton is szeretné megköszönni az Osztály támogatását, valamint a bizottsági ülésen elhangzott értékes megjegyzéseket, melyek sokban segítették a jelenlegi megfogalmazás kialakításában.

² Kenneth A. Clark: *America's psychologists: A survey of a growing profession.* Washington, D. C.: American Psychological Association, 1957.

1. A publikációk számának alakulása

Első, legdurvább mutatóként a magyar szerzők pszichológiai közleményeinek számát vizsgáltuk meg a felszabadulás utáni években, évenkénti bontásban. Ehhez forrásként az egyetlen rendelkezésre álló reprezentatív magyar pszichológiai bibliográfiát használtuk fel, amely a vizsgáldást az 1945 és 1966 közötti időszakra korlátozta.³

A bibliográfiából kigyűjtöttük a könyvek, a pszichológiai tematikájú időszakos kiadványokban s a nem pszichológiai időszakos kiadványokban megjelent munkák számát. Pszichológiai tematikájú időszakos kiadványnak csak a kifejezetten ilyen célú magyar publikációkat – tehát a *Magyar Pszichológiai Szemlét* és a *Pszichológiai Tanulmányok* kötetét – és a külföldi pszichológiai lapokat vettük. A nem pszichológiai tematikájú időszakos kiadványok közé sorolódtak tehát a különböző pedagógiai, biológiai, orvostudományi és általános társadalomtudományi folyóiratok. Az összegezésbe minden megjelent könyvet beszámítottunk, a cikkeknel viszont csak a kifejezetten tudományos munkákat vettük fel, a népszerűsítőket nem. Végül – bár a bibliográfia ezeket az adatokat is közli – kihagytuk

1. ábra:
A publikációk számának alakulása 1945–65 között

³ Benedek László: Magyar pszichológiai irodalom 1945–1966. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967.

az 1966-os év adatait, mivel az előfordulások számának drasztikus csökkenése mindegyik kategóriában felveti azt a gyanút, hogy az adatgyűjtés 1966-ra előbb fejeződött be, mintsem az 1966-os impresszumú közlemények mind megjelentek volna.

Az így kapott eredményeket a három kategóriában az 1. ábra mutatja. Az ábrából nem annyira a publikációk számának általános növekedése az érdekes számunkra, hanem az ezen belül megfigyelhető részváltozások. A felszabadulás utáni hazai pszichológia történetét elég kézenfekvő három szakaszra bontani. A felszabadulást követő néhány év szegényes intézményes bázison meginduló intenzív tudományos és szakmai aktivitását, a negyvenes évek végétől néhány éven keresztül az ismert körülmények között a pszichológia diszkreditálása és intézményes visszafejlesztése követte, majd az ötvenes évek végétől – a hatvanas évek elejétől indul meg a pszichológiai kutatás és intézmények a rendszeres fejlődést biztosító folyamatos támogatása.⁴ E folyamat a publikációk számában is jól tükröződik. A kezdeti aktivitást szinte teljes „hallgatás” váltja fel, majd a folyóirat-közlemények – a pszichológiai fórumok hiányában – nem pszichológiai tematikájú lapokban kezdenek először szaporodni az ötvenes évek közepén, hogy azután a *Pszichológiai Tanulmányok* (1958) megindulásától és a *Pszichológiai Szemle* újraindulásától (1960) saját fórumot is kapva számuk nagyjából egyenletesen növekedjen.

2. A közlemények szakterület szerinti megoszlása

Itt és a további elemzéseknél csak az önálló pszichológiai fórumokon megjelent tanulmányokat vettük tekintetbe, a feldolgozás anyagát a *Magyar Pszichológiai Szemle* 1960 és 1975 közötti évfolyamai, valamint a *Pszichológiai Tanulmányok* 1958 óta megjelent kötetei képezték. Azonnal felmerülhet persze az az ellenvetés, hogy az ezek elemzéséből kimutatható esetleges tendenciák talán nem is a magyar pszichológia változásait, alakulását tükrözik, hanem például pusztán a folyóirat szerkesztési elveinek változásait. Mivel azonban itt hosszabb ideig többé-kevésbé monopolhelyzetben levő kiadványokról van szó, talán jogos az a feltételezés, hogy a belőlük kiszűrhető kép egész hazai pszichológiánknak is tükrö.

A különböző szempontú feldolgozások során az említett két kiadványból csak a magyar szerzők által írott munkákat vettük éppen ezért figyelembe (társ-szerzős tanulmányok esetén akkor, ha legalább egy szerző magyar), s a *Pszichológiai Szemlé*ből, ahol több rovat van, csak az eredeti közlemények rovatban megjelent munkákat dolgoztuk fel, ismertetéseket, vitacikkeket s hasonlókat tehát

⁴ E szakaszcól, azok társadalmi és tudománypolitikai meghatározottságát is elemezve vö. Putnoky Jenő: A pszichológia huszonöt éve Magyarországon 1945–1970. MTA II. Oszt. Közl. 1970. 75–82.; ill. Pataki Ferenc: A magyar pszichológia történeti útjának néhány időszéri tanulsága. Magyar Pszichológiai Szemle, 34, 1977. 563–586.

nem. (A *Pszichológiai Tanulmányok*nál ez a megkülönböztetés nem szükséges, mivel az csak eredeti közleményeket tartalmaz.)

A szakterület szerinti megoszlást az 1. és 2. táblázat mutatja. A szakági bonthatás, besorolás közben a következő fontosabb konvenciókat alkalmaztuk: az álta-

1. táblázat

Szakterületek százalékos aránya a Magyar Pszichológiai Szemlében

Évek	általános	fejlődés	pedagógiai	személyiség	szociál.	munka	klinikai	történeti	kriminál	gyógy-pedagógia
1960–65	14	8	15	5	8	12	20	3	4	11
1966–70	26	14	12	5	8	7	21	2	1	4
1971–75	27	16	9	6	11	6	18	0	2	5

2. táblázat

Szakterületek százalékos aránya a Pszichológiai Tanulmányokban

Évek	általános	fejlődés	pedagógiai	személyiség	szociál.	munka	klinikai	történeti	kriminál	gyógy-pedagógia
1958–65	12	16	13	5	6	11	23	2	5	7
1966–70	11	10	18	5	8	10	23	4	5	6
1971–75	10	13	34	2	11	7	13	0	7	3

lános lélektanhoz soroltuk az összehasonlító és fiziológiai lélektani munkákat is, a szociálpszichológiához a művésztélektant, s minden pályalélektani munkát – melyek között vannak pedagógiai pszichológiai indításúak is – a munkalélektanhoz. „Történeti” címszó alatt szerepelnek a pszichológiatörténeti és a filozófiai pszichológiai munkák. Végül személyiséglélektan címszó alá csak a kifejezetten *nem klinikai* személyiséglélektani munkákat soroltuk.

Az összehasonlíthatóság végett a *Pszichológiai Tanulmányok* köteteit is ugyanolyan évhatároknak megfelelően csoportosítottuk, mint a *Szemlét*. Ez azonban sokban torzítja az adatokat; míg az első csoportban ugyanis nyolc kötet szerepel a *Pszichológiai Tanulmányok*ból, addig az utolsóban csak kettő. Egyébként is a *Tanulmányok* utolsó kötetei inkább már tematikus jellegűek voltak, ami szintén befolyásolja az adatokat. Ez indokolja például a pedagógiai lélektan magas arányát az utolsó csoportban. A szakterületi megoszlás szempontjából tehát elsősorban a *Szemle* adatai tekinthetők mérvadónak.

A vizsgált időszakban jellegzetes tendencia az általános és fejlődéslelektani közlemények arányának megduplázódása s ezzel szemben a gyogyopedagógiai és a munkalelektan csökkenése. Az utóbbi betudható annak a közismert tényezőnek, hogy az utóbbi évtizedben a munkalelektan specializált publikációs fórumot – az *Ergonómia* c. folyóiratot – is kapott. Az általános és fejlődéslelektan megnövekedett aránya azonban feltehetően az alapkutatói aktivitás valóságosan is megnövekedett arányait tükrözi.

Ezzel a ténnyel kontrasztban áll viszont két másik elméleti szempontból jelentős kutatási terület alacsony reprezentáltsága. Igen kevés s a vizsgált legutolsó időszakra nullára csökkent a történeti publikációk száma, s nagyon alacsony a személyiséglelektani alaputatók aránya is. Ennek értelmezéséhez olyan abszolút adatokra is szükség lenne, melyek a nem csak kizárólagosan pszichológiai fórumokon megjelenő munkákat is feldolgozó tematikus bibliográfia segítségével lennének megbízhatóan összegyűjthetőek.

3. A közlemények módszertani színvonala

Már említettük, hogy az igen eltérő módszereket alkalmazó különböző részterületek együttes kezelhetősége érdekében az elemzéshez nagyon általános szempontokat vettünk fel.

3.1. Először azt nézzük meg, hogy milyen arányban jelennek meg *empirikus, elméleti és ismertető* jellegű közlemények a vizsgált időszakban. *Empirikusnak* vettünk minden olyan közleményt, mely kísérleti vagy vizsgálati személyekkel a szerző(k) által végzett kutatásról – kísérletről, megfigyelésről vagy egyéb adatszerezésről – számol be, a kutatási beszámolóknál nemzetközileg szokásos szinten részletezve az anyagot. *Elméleti* dolgozatnak soroltunk be minden olyan munkát, mely a szerző saját, önálló elméleti felfogását fejt ki (akár saját kutatásaira, akár mások munkáira alapozva). Az *ismertető* kategóriába a dolgozatok két típusa tartozott: olyan problémaösszefoglalók, irodalmi áttekintések, melyek nem jutnak el önálló elmélet kifejtéséig, valamint a szerző saját empirikus kutatásait nem részletesen, kutatási beszámolóként, hanem csak utalásszerűen, hozzátétőlegesen ismertető munkák. Az „elméleti” besorolás elég szigorú volt, csak a valóban önálló elméleti koncepciót kifejtő tanulmányok kerültek ide; sok olyan munka sorolódott az „ismertető” címke alá, mely olyan problémaösszefoglaló, melyet a szerző feltehetően elméleti munkának tart. A besorolásnál azonban nem az elméleti igényesség, hanem az önállóság, a koncepció volt a kritérium. E feldolgozástípusok előfordulási arányait mutatja a 3. táblázat.

A táblázatból leolvasható egyik jellegzetes tendencia az, hogy a *Pszichológiai Szemlénél* az első évekhez képest megnő az önálló kutatásból származó empirikus közlemények aránya. Ez az aránynövekedés elsősorban az „ismertető” jellegű közlemények rovására történik. A táblázat nem tükrözi azt, hogy az első

3. táblázat

Az empirikus, elméleti és ismertető közlemények százalékarányának alakulása

Évek	EMPIRIKUS		ELMÉLETI		ISMERTETŐ	
	Szemle	Tanulmányok	Szemle	Tanulmányok	Szemle	Tanulmányok
1960–65 (1958)	41	67	15	14	44	19
1966–70	70	59	9	6	21	25
1971–75	70	67	4	5	26	28

években sok olyan közlemény sorolódott az „ismertetők” közé, melyek meglehetősen semmitmondó általános „elmélkedések” valamilyen pszichológiai fogalomról vagy problémáról, míg az utóbbi évek közleményeiben az „ismertetés” többnyire alapos, orientáló problémaösszefoglalót takar, vagyis ezeken az ismertető közleményeken belül is megnőtt a *tárgyszerűség* szerepe. Ha ezt összekapcsoljuk a táblázatban is tükröződő adatokkal, az empirikus közlemények arányának növekedését a szakszerűség és tudományosság erősödéseként értelmezhetjük.

Nem ilyen egyértelmű a növekedés a *Pszichológiai Tanulmányok* esetében. Ez főként szerkesztési okoknak tudható be. Az empirikus közlemények aránya az 1958 és 1965 közötti időszakban, amikor a *Tanulmányok* többnyire a magyar pszichológia teljes panorámáját felvonultató évkönyvként funkcionált, jóval magasabb, mint a hasonló időszakban a *Szemlénél*, s a továbbiakban alig változik, míg az ismertetések aránya némileg megnő, egyszerűen azért, mert a későbbiekben tematikussá vált kötetek (pl. az 1970-ben megjelent XII., módszertani kötet) eleve ilyen problémaismertető munkákat kértek.

3.2. Második módszertani szempontunk az *adatok feldolgozásának és az eredmények bemutatásának* módja volt. Nem akarjuk fetisizálni a statisztikai eljárások szerepét a pszichológiában, az azonban, hogy a kutató mennyire részletesen beszél saját adatairól s ezt milyen szinten teszi, a különböző pszichológiai szakágakat jó közös nevezőre hozó mutatója lehet annak, hogy a kutató általában mennyire *igényes*. E feldolgozásban természetesen csak a fentiekben *empirikusnak* osztályozott munkákat vettük figyelembe.

Az osztályozás négy kategóriája:

- semmi:* a szerző semmilyen számszerű tény nem közöl adatairól, csak „beszél” róluk. Bármennyire furcsa is, különösen a vizsgált első időszakban viszonylag sok ilyen munka van, túlmenően az esettanulmányokon, melyek bizonyos megszorításokkal jogosan alkalmazzák ezt a hozzáállást;
- leíró:* elemi számtant, illetve leíró statisztikát használó adatbemutató – átlag, százalékszámítás, gyakorisági táblázat;
- próba:* a nemzetközi szakirodalomban kötelezőnek számító sztenderd sta-

tisztikai hipotézisvizsgálatok (szignifikanciapróbák) és korrelációszámítások alkalmazása;

magasabb: a *próba* kategóriába felvetteknél nagyobb felkészültséget és apparátust igénylő, egyedibb statisztikai eljárások használata. Ide soroltuk a faktoranalízist, általában a több dimenziós módszerek használatát, s a kutatással kapcsolatos eredeti statisztikai eljárás vagy matematikai modell kidolgozását.

A feldolgozás eredményeit a 4. táblázat mutatja. Látható, hogy kezdetben igen magas az adatközlés és feldolgozás hiánya – empirikus tanulmányoknál! –, s ez, különösen a reprezentatívabb *Szemlénél*, a későbbiekben szerencsésen csökken. A valamilyen adatfeldolgozást adó munkákon belül is eltolódás van azonban – a leíró statisztikán túlmenő, igényesebb feldolgozások aránya a *Szemlénél* az első szakaszhoz képest 4–5-szörösére, a *Tanulmányoknál* háromszorosára nő.

4. táblázat

Az adatközlés és statisztikai feldolgozás színvonalának alakulása

Évek	SEMMI		LEÍRÓ		PRÓBA		MAGASABB	
	Szemle	Tanulm.	Szemle	Tanulm.	Szemle	Tanulm.	Szemle	Tanulm.
1960– (58)–65	38	30	53	60	6	10	3	0
1966–70	17	24	42	40	32	23	9	14
1971–75	10	23	29	48	49	23	23	6

Az igényesebb adatközlés és feldolgozás elterjedését joggal értékelhetjük a megnövekedett módszertani igényesség általános jegyeként. A statisztikai módszerek elterjedése persze nem a magyar pszichológia valamilyen specialitása. Az angolszász szakirodalomban például a negyvenes évektől, elsősorban Fisher munkásságának hatására, a matematikai statisztikai feldolgozás a kísérleti eredmények prezentálásának gyakorlatilag kötelező keretévé vált a pszichológiában. A magyar pszichológia tulajdonképpen megkésve, a hatvanas években ezt a nemzetközi trendet követi. Bár a fejlődés látványos és következetes, ha a táblázat mögött álló egyedi módszereket nézzük meg, a helyzet nem ennyire rózsaszín. A „próba” kategóriába sorolt feldolgozások között ugyanis igen ritka ma még a varianciaanalízis használata, mely a nemzetközi szakirodalomban a nálunk is gyakran használt többváltozós vizsgálati és kísérleti elrendezések feldolgozásának szinte egyeduralgó módszere; helyett nálunk még jóval gyakoribbak az egyszerűbb, egyváltozós feldolgozások.

4. A hivatkozások megoszlása

A hivatkozási statisztikák készítése a kvantitatív tudományelemzés egyik legvitatottabb módszere. E módszer hátrányait sokat bírálták abban az esetben, ha az idézett szerzők tudományos kiválóságának mércéjeként használjuk az eljárást.⁵ Mi azonban – amellett, hogy több hibaforrást (pl. az önidézést) igyekeztünk a lehetőségek szerint kivédeni – a módszert itt elsősorban nem a „kiválóság” valamilyen jellemzésére használtuk, hanem a hivatkozók, a magyar pszichológusok tájékozódási irányainak jellemzésére. Azt is mondhatnánk, hogy az általában szokásos felhasználással szemben számunkra a hivatkozási statisztika nem a *hivatkozottakról* hanem a *hivatkozókról* nyújt képet.⁶

A közlemények hivatkozásait két szempontból dolgoztuk fel. Egyrészt megnéztük, hogyan alakul a magyar és külföldi szerzőkre történő hivatkozások átlagos száma az évek során, másrészt a hivatkozott szerzőket név szerint feldolgozva vizsgáltuk a preferenciákat s azok időbeli változásait. Mindkét feldolgozásban összevonva kezeltük a *Pszichológiai Szemle* és a *Tanulmányok* fentebb említett évfolyamait és köteteit, valamint csak az *explicit* hivatkozásokat vettük tekintetbe, vagyis csak azokat az eseteket, mikor a szerző pontos irodalmi utalással egy meghatározott munkára utal. Az utóbbi eljárás némileg torzítja az adatokat, mert egyes esetekben a szerző vagy a szerkesztő teljesen elhagyta az irodalomjegyzéket, miközben a szövegben név szerinti utalások lehetnek, ezeket azonban nem dolgoztuk fel.

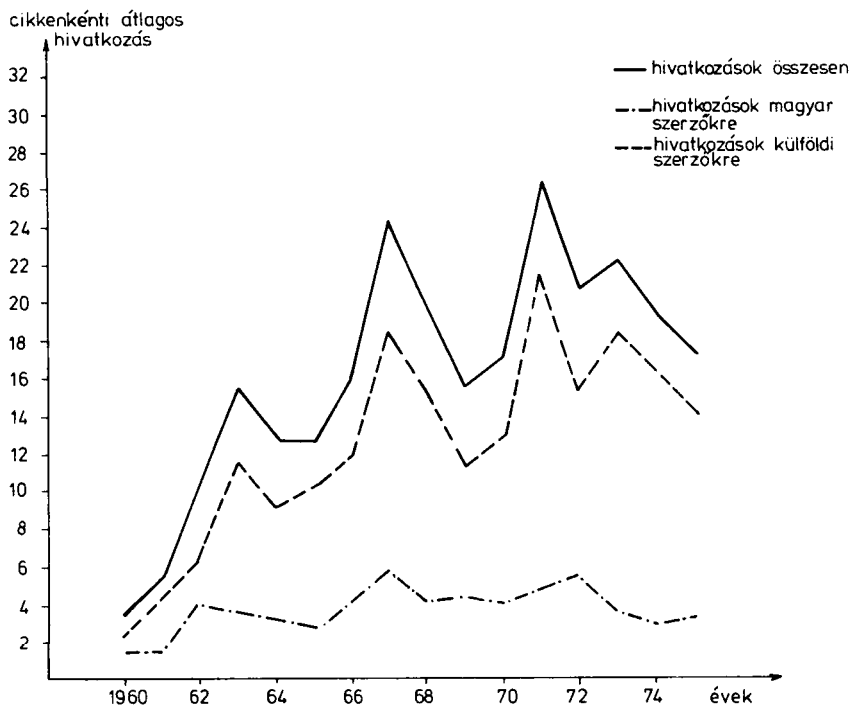
4.1. A hivatkozások átlagos száma

Az átlagos hivatkozásszám számításánál kiindulópontunk az egyes cikkek bibliográfiájában szereplő tételek száma volt (annál a kisszámú dolgozatnál, ahol a pszichológiában szokásostól eltérően a lábjegyzetben történik explicit hivatkozás, természetesen a lábjegyzetekben szereplő tételek száma). Itt tehát az önhivatkozásokat is figyelembe vettük, s egy szerző több hivatkozott munkája automatikusan több tételnek számítódott.

Az átlagos hivatkozásszám alakulását összességében s magyar és külföldi szerzők szerinti bontásban a 2. ábra mutatja. A hivatkozások száma nagymér-

⁵ Az ezzel kapcsolatos vitatott kérdésekre vö. Ruff Imre és Braun Tibor: A tudománymetria alkalmazása tudományágazati elemzésre I. Magyar Tudomány, 1977. 22. 117–125; az idézési statisztikáknak a pszichológiában történő felhasználásával kapcsolatos vitákra, s a módszer körütekintő alkalmazásának validitására pedig C. R. Myers tanulmányát: Journal citations and scientific eminence in contemporary psychology. American Psychologist, 1970, 25. 1041–1048.

⁶ A hivatkozási statisztikák ehhez hasonló alkalmazására a magyar társadalomtudományi szakirodalomban. L. Berend T. Iván, Berend Zsuzsa és Sárosi Márta: Jegyzetek a lábjegyzetről. Valóság, 1977. 20. 11. szám, 42–52. A tanulmány adataira alább még visszatérünk.

2. ábra

A hivatkozások alakulása 1958–75 között

tékben megnő, különösen feltűnő ez a növekedés a *Pszichológiai Szemlénél*. Az eddig is használt idői csoportosítást alkalmazva, mint az 5. táblázaton látható, a

5. táblázat

A hivatkozások átlagainak alakulása az éveket csoportosítva

Évek	ÖSSZÁTLAG		MAGYAR ÁTLAG		KÜLFÖLDI ÁTLAG	
	Szemle	Tanulmányok	Szemle	Tanulmányok	Szemle	Tanulmányok
1960(58)– 65	7,9	13,3	2,8	3,0	7,3	10,2
1966–70	18,6	20,7	4,5	4,6	14,1	16,0
1971–75	21,2	11,9	4,1	3,5	17,2	8,5

Szemlénél a hivatkozások száma több mint két és félszeresére nő a kiinduló értéknek, s ez elsősorban a külföldi szerzőkre történő megnövekedett hivatkozás-számnak tudható be, a magyar szerzőkre hivatkozás többé-kevésbé állandó és alacsony szinten marad. Míg kezdetben a külföldi szerzőkre történő hivatkozás

mintegy két és félszerese a magyar hivatkozásoknak, az utolsó szakaszban ez már a négyszeres érték felett jár.

Hasonló tendencia látható a *Pszichológiai Tanulmányok*nál is az első és a második szakasz között, itt azonban a kiinduló érték magasabb. Miért csökken itt viszont az utolsó szakaszban a hivatkozások száma?

Az átlagos hivatkozásszám, ahogy itt feldolgoztuk, egyszerre tükrözi a szerzők és a szerkesztők munkáját. Az átlagba ugyanis a hivatkozások nélküli tanulmányokat is beleszámítottuk. Ezek százalékaránya a három idői csoportban a *Szemlénél* rendre 39,2, 15,6, 7,7 a *Tanulmányok*nál 17,6, 2,6, 28,0⁰%. Abba tehát, hogy a *Tanulmányok*nál a kiinduló átlagérték magasabb s hogy a végén csökkenés van, az is belejátszik, hogy az első szakaszban itt jóval kisebb a hivatkozás nélküli munkák aránya, a végén viszont újra emelkedik. Ez elsősorban szerkesztési elvek változásait tükrözheti (elfogad-e egyáltalán hivatkozás nélküli munkát a szerkesztő, pontosabban bibliográfia nélkülít, mert a szövegben ilyenkor is vannak név szerinti utalások), s azt mutatja, hogy míg a *Szemlénél* folyamatosan vált egyre igényesebbé a szerkesztés, a *Tanulmányok*nál – éppen a tematikus kötetek miatt – ez a tendencia időnként meg is szakad.

Ha a nulla hivatkozású tanulmányok torzító hatását is figyelembe vesszük – torzító, mert nemigen tételezhetjük fel, hogy a bibliográfia nélküli cikk szerzője semmit nem olvasott a területről – akkor is elmondható, hogy a hivatkozások átlagos számának alakulása szintén növekvő szakmai igényességre és – mint a külföldi szerzők aránynövekedése mutatja – táguló nemzetközi horizontra utal.

A pszichológia itt állja az összehasonlítást más társadalomtudományokkal. Berend T. Iván és munkatársai említett dolgozatában a vizsgált három folyóiratban (*Valóság*, *Közgazdasági Szemle*, *Történelmi Szemle*) az átlagos hivatkozásszám 8,4, illetve csak azokat a tanulmányokat számítva, ahol van hivatkozás, 11,8. Vagyis a pszichológusok hivatkozás-átlaga a többi szakmáénál valamivel magasabb. (Csak valamivel valójában, mivel az említett munka idézett szerzők átlagát nézte, vagyis egy szerző több hivatkozott tanulmánya ott feltehetően egy adatnak számított, nálunk viszont többnek.) A *Pszichológiai Szemle* hivatkozás nélküli tanulmányainak aránya pedig nagyjából a *Történelmi Szemle*-nek felel meg (7⁰%). Ami a magyar és külföldi szerzők arányát illeti viszont, itt a pszichológusok „nemzetközibbek” más társadalomtudós társaiknál. Az említett folyóiratok közül a legmagasabb az aránya a külföldiekre hivatkozásnak a *Valóságban* (magyar szerzők 32,4⁰%), míg a *Pszichológiai Szemle*-ben 19,2, a *Tanulmányok*-ban 29,2⁰% a magyar szerzőkre hivatkozás aránya a vizsgált időszakban. A külföldi szerzőkre hivatkozás nagy aránya tulajdonképpen azt mutatja, hogy furcsa módon éppen nyelvi elszigeteltsége révén is a magyar pszichológia a nagyobb bázissal rendelkező országokhoz képest jobb esélyekkel rendelkezik arra, hogy elkerülje a bezárkózást saját hagyományos kérdésfeltevéseibe. A név szerinti statisztikáknál még látni fogjuk, mennyivel alacsonyabb s csak a „sztárokra” korlátozódó például Amerikában a külföldi szerzőkre hivatkozás.

4.2 A leggyakrabban hivatkozott szerzők

Szerzői hivatkozási statisztikák készítésére különböző megoldásmódok állnak rendelkezésre, melyek részben abban térnek el egymástól, hogy milyen publikációs körből merítik adataikat, részben pedig abban, hogy mennyire „válogatás nélkül” dolgozzák fel egy-egy közlemény hivatkozásait (pl. feldolgozzák-e az önhivatkozásokat, többször vesznek-e tekintetbe egy cikknél több utalást azonos szerzőre stb.). Feldolgozásunkban a lehetséges módszerek közül Myers⁷ eljárását használtuk fel, egyrészt azért, mert eljárását speciálisan pszichológiai anyagra alkalmazta, így követése módot ad összehasonlításokra, másrészt mert igyekszik kivédeni a mechanikusabb eljárások adattorzító tényezőit. A módszer lényege az, hogy azt számolja, hány tanulmánynál fordul elő az anyagban hivatkozás egy-egy szerzőre. Viszonylagos hátránya, hogy eközben sok kontrolltényezőt, lépést tartalmaz, számítógépes felhasználása tehát költségesebb és körülményesebb, mintha mechanikusan minden utalást kigyűjtenénk. Ez a szempont nálunk azonban nem játszott szerepet, mivel kézi adatfeldolgozást végeztünk.

A módszer fontosabb megkülönböztető jegyei a következők:

i. a hivatkozásoknál (a iii alatti eseteket kivéve) minden szerzőt számolunk, az összes társszerzőt egyenként felvéve (sok eljárás csak az első szerzőket dolgozza fel)

ii. egy hivatkozott szerzőt egy cikknél csak egyszer veszünk tekintetbe, függetlenül attól, hány munkájára történik hivatkozás. (Ezzel kizárjuk azt, hogy például egy szerző munkásságát elemző egyetlen cikk „előreugrassa” a statisztikában a szerzőt.)

iii. nem számoljuk az önhivatkozásokat. Számoljuk viszont egy cikknél a más, a cikknél nem szereplő társszerzőkkel írott tanulmányokra történő hivatkozásoknál ezeket a társszerzőket. Ez persze nem zárja ki egy „iskola” rejtett önhivatkozásait, de ez semmiképpen sem zárható ki.

A két vizsgált kiadvány hivatkozásaiból kigyűjtött mintegy 4400–4700 nevet egyelőre csak igen durván, az abszolút leggyakoribb előfordulások szempontjából dolgoztuk fel. (A finomabb feldolgozáshoz az összes szereplő név alapján készített gyakorisági eloszlásokból kellene kiindulni, azokat összevetve például abból a szempontból, hogy melyik korszakban nagyobb a hivatkozások átlagos „konvergenciája” stb.).

A háfom vizsgált időszakra, a két kiadványt összevonva a 6–8. táblázat ismerteti a legtöbbet hivatkozott szerzőket. A három időszakban sorra 341, 255 és 248 tanulmányról van szó, ezért rendre 7,55 és 5 előfordulásig ismertetjük az adatokat, ami azt jelenti, hogy a táblázatokban felsorolt szerzők a tanulmányok 2%-ban vannak idézve. A magyar hivatkozásokat nem ismerjük,^{7/a} ugyanis

⁷ Myers, i. m.

^{7/a} Ennek legfőbb oka az, hogy a hazai szerzőkre való hivatkozás gyakorisága sokszor szeszélyes függőségekkel kapcsolatos tényezőket is tükröz.

a 2%-os határig lemenve magyar szerzők között csak jelenleg is élők fordultak elő, pedig ebből a feldolgozásból az önhivatkozás ki volt zárva. A táblázatok második oszlopában az előfordulási gyakoriság szerepel; a harmadik, negyedik és ötödik oszlop azonban némi magyarázatra szorul. A harmadik oszlopban akkor található + jel, ha a szerző szerepel a Myers említett művében közölt amerikai idézettségi statisztikában. Ez a munka 7200 cikk 140 000 citációját dolgozta fel, 1962 és 1967 között, 14 amerikai pszichológiai szakfolyóirat alapján. (Időben tehát csak részben van átfedésben a mi korszakainkkal). Akkor adtunk plusz jelet, ha a szerző ebben a statisztikában az idézettség gyakorisági eloszlásának 98-ik percentilise felett volt, vagyis az idézettség felső 2 százalékába tartozott.

A negyedik oszlop pedig azt mutatja, hogy szerepel-e a szerző egy Morre és Sebenhagen által végzett felmérés összesítésében a „legbefolyásosabb” pszichológusok között.⁸ A két kutató amerikai pszichológiai tanszékek vezetőit kérte fel, hogy nevezzék meg azt a 10 pszichológust, akinek a legnagyobb befolyása van a mai pszichológiára, majd a válaszokból kiemelték a legbefolyásosabbnak tartott ma élő és régebbi pszichológusokat.

Végül az ötödik oszlop szintén egy amerikai vizsgálattal való összevetést mutat; azt, hogy szerepel-e a szerző a Boring-féle több mint ötszáz nevet tartalmazó elhunyt kiemelkedő pszichológusok listáján. Néhány szót magáról a listáról. A listát Edwin Boring, a pszichológia történetírás „doyenje” szervezte a hatvanas években. A lista egy szélesebb, ezernél több nevet tartalmazó listából indult ki; az ezen a listán szereplő neveket azután Boring s 8 más kiemelkedő amerikai és külföldi pszichológus egy négyfokú skálán ítélte meg a következők szerint: 0 pont ha a megítélő szerint a személy nem tartozik a pszichológia történetéhez, 1 pont, ha a pszichológiatörténethez kapcsolódik, 2 pont, ha ezen felül a megítélő tudja, hogy mivel járult a szerző hozzá a pszichológia történetéhez, 3 pont, ha a megítélő szerint a névnek szerepelnie kell az 500 legkiemelkedőbb pszichológus „örökranglistáján”. A skála így 0-tól 27 pontig terjedhet, s Boringék a 11 pont feletti neveket kiemelve kaptak egy 538 fős listát. A mi táblázatainkban ez a pontszám szerepel, ha a szerző szerepelt a Boring-listán, mínusz jel, ha szerepelhetne (1967-ig elhunyt) de nem szerepel, 0 ha nem is szerepelhetne, mert 1967-ben még élt, végül + jel szerepel akkor, ha a személy a Boring-listán ugyan nem kapott pontszámot, de bekerült egy Zusne által szerkesztett pszichológiatörténeti „who is who”-ba, mely a Boring-listán alapul, de azt néhol kiegészíti, pl. azóta elhunyt szerzőkkel.⁹

⁸ A nem publikált vizsgálat adatait Myers i. m. közlése alapján használtuk fel.

⁹ A Boring-lista: Annin, E. L., Boring, E. G. és Watson, R. I.: Important psychologists, 1600–1967. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 1968. 4. 303–315. A lista alapján készült kitűnő forrásértékű életrajzi kötet: Leonard Zusne: *Names in the history of psychology: A biographical sourcebook*. New York: Hemisphere Publishing Co., 1975. Talán érdemes megemlíteni, hogy a Boring-lista, s az életrajzi könyv is több magyar, illetve Magyarországról indult pszichológust tartalmaz – ezek közül egyik sem szerepel a magyar publikációkban a legtöbbet idézettek között. A csak az életrajzi könyvben szereplő Nobel-díjas Békésy György mellett 12 ponttal a listán találjuk a magyar kísérleti lélektan egyik

6. táblázat

A leggyakrabban hivatkozott szerzők 1958–65 között

Név	Gyakoriság	Myers idézési lista	„Befolyás” lista	Boring- lista
Rubinstein, Sz. L.	71	-	-	12
magyar	38	-	-	
Wallon, H.	34	-	-	12
Pavlov, I. P.	32	-	+	27
Piaget, J.	30	+	+	0
[magyar]	21			
[magyar]	20			
Szokolov, E. N.	16	-	-	0
[két magyar]	15			
Woodworth, R. S.	15	+	-	27
Claus, G.	14	-	-	0
Mencsinszkaja, N. A.	14	-	-	0
Bohm, E.	13	-	-	0
Szmirnov, A. A.	13	-	-	0
Tyeplov, B. M.	13	-	-	+
[magyar]	13			
Mjasziscsev, V. N.	12	-	-	0
[magyar]	12			
Hiebsch, H.	11	-	-	0
Bühler, Ch.	11	-	-	0
Jakobszon, P. M.	11	-	-	0
Lurija, A. R.	11	-	-	0
Meili, R.	11	-	-	0
Kretschmer, E.	11	-	-	26
Zulliger, H.	11	-	-	0
[magyar]	11	-	-	0
Rorschach, H.	10	-	-	26
Bowlby, J.	9	-	-	0
Elkonyin, D. B.	9	-	-	0
Inhelder, B.	9	-	-	0
Levitov, N. D.	9	-	-	0
Lewin, K.	9	+	-	26
Lindsley, D. B.	9	-	-	0
Morgan, D. O.	9	-	-	0
Arjamov, I. A.	8	-	-	-
Bozsovcics, L. I.	8	-	-	0

úttörője, Ranschburg Pál nevét, s 23 ponttal Révész Gézát, aki a Tanácsköztársaság után emigrálva Hollandiában vált az európai pszichológiai életnek nemcsak vezető kutatójává, de fő szervezőjévé is. 26 ponttal szerepel Brunswick Egon neve, aki a valószínűségi szemlélet és az ökológiailag reprezentatív kutatás-tervezés gondolatának úttörője a mai pszichológiában. Előkelő helyet kapnak a pszichoanalitikus mozgalom magyarországi, illetve innen indult képviselői is: Ferenczi Sándor 19 ponttal szerepel a listán, a pszichoszomatikus elmélet egyik úttörője, Alexander Ferenc pedig 18 ponttal, míg a néprajz és pszichoanalízis összekapcsolásán fáradozó Róheim Géza 11 pontot kapott. Itthon talán kevésbé ismert Rapaport Dezső (Dávid) neve, aki a pszichoanalízis komoly tudományos elméletté alakításának egyik szószólója, s itt 21 ponttal látjuk vizont, valamint Angyal András neve, aki a pszichiátriában, s személyiséglélektanban az „egészséges” rendszerű szemlélet egyik úttörője volt, hatását a Boring-lista is jól mutatja. (13 pont)

Név	Gyakoriság	Myers idézési lista	„Befolyás” lista	Boring- lista
Claparède, E.	8	-	-	26
Freud, S.	8	+	+	27
Gastaut, J.	8	-	-	0
Graf, O.	8	-	-	0
Gottschaldt, K.	8	-	-	0
Guilford, J. P.	8	+	-	0
Jasper, E.	8	-	-	0
Nowogrodzki, T.	8	-	-	0
Stern, E.	8	-	-	0
Stern, W.	8	-	-	26
Schlosberg, H.	8	+	-	26
[4 magyar]	8			
Beck, S.	7	-	-	0
Hernandez-Peon,	7	-	-	0
Katz, D.	7	-	-	25
Kovaljov, A. G.	7	-	-	0
Kräpelin, E.	7	-	-	27
Spitz, R.	7	-	-	0
Wechsler, D.	7	-	-	0
[1 magyar]	7			

7. táblázat

A leggyakrabban hivatkozott szerzők 1966–70 között

Név	Gyakoriság	Myers idézési lista	„Befolyás” lista	Boring- lista
Rubinstein, Sz. L.	30	-	-	12
Leontyev, A. N.	22	-	-	0
Piaget, J.	21	+	+	0
[magyar]	18			
Lewin, K.	14	+	-	26
[magyar]	13			
[magyar]	12			
Bühler, Ch.	11	-	-	0
[magyar]	11			
Lurija, A. R.	10	-	-	0
Vigotszkij, Sz. L.	10	-	-	20
[2 magyar]	9			
Bohm, E.	8	-	-	0
Elkonyin, D. B.	8	-	-	0
Galperin, P. J.	8	-	-	0
Osgood, C. E.	8	+	-	0
Pavlov, I. P.	8	-	+	27
Reuchlin, M.	8	-	-	0
[5 magyar]	8			
Allport, G.	7	-	+	27

Név	Gyakoriság	Myers idézési lista	„Befolyás” lista	Boring- lista
Festinger, L.	7	+	-	0
Hebb, D. O.	7	+	+	0
Hiebsch, H.	7	-	-	0
Miller, N.	7	+	+	0
Moréno, J. L.	7	-	-	0
Wallon, H.	7	-	-	12
Woodworth, R. S.	7	+	-	27
Freud, S.	6	+	+	27
Haider, M.	6	-	-	0
Katz, D.	6	-	-	25
Kretschmer, E.	6	-	-	26
Lomov, B. M.	6	-	-	0
Lindsley, D. B.	6	-	-	0
Magoun, H. W.	6	-	-	0
Rosenzweig, S.	6	-	-	0
Schlosberg, H.	6	+	-	0
Stern, E.	6	-	-	26
Tyeplov, B. M.	6	-	-	0
[3 magyar]	6	-	-	+
Bartley, D.	5	-	-	0
Bruner, J.	5	+	+	0
Guilford, J. P.	5	+	+	0
Hull, C. L.	5	+	+	27
Inhelder, B.	5	-	-	0
Kovaljov, A. G.	5	-	-	0
Pichot, F.	5	-	-	0
Jakobszon, P. M.	5	-	-	0
Spence, K. W.	5	+	+	25
Tolman, E. C.	5	-	+	27
Grey Walter	5	-	-	0
[3 magyar]	5	-	-	-

8. táblázat

A leggyakrabban hivatkozott szerzők 1971–75 között

Név	Gyakoriság	Myers idézési lista	„Befolyás” lista	Boring- lista
Rubinstein, Sz. L.	30	-	-	12
Piaget, J.	26	+	+	0
[magyar]	28	-	-	-
[magyar]	19	-	-	-
Woodworth, R. S.	17	+	-	0
Schlosberg, H.	15	+	-	26
Vigotskij, L. Sz.	15	-	-	20
Eysenck, H. J.	14	+	-	0
Leontyev, A. N.	13	-	-	0

Név	Gyakoriság	Myers idézési lista	„Befolyás” lista	Boring- lista
[2 magyar]	13			
Allport, G.	12	-	+	27
Inhelder, B.	11	-	-	0
Lomov, B. Sz.	11	-	-	0
[magyar]	11			
Bruner, J.	10	+	+	0
Bühler, Ch.	10	-	-	0
Freud, S.	10	+	+	27
Guilford, J. P.	10	+	+	0
[2 magyar]	10			
Fraisse, P.	9	-	-	0
Hiebsch, H.	9	-	-	0
Osgood, C. E.	9	+	-	0
[3 magyar]	9			
Bowlby, J.	8	-	-	0
Murrrens	8			
Lewin, K.	7	+	+	26
Miller, N.	7	+	+	0
Mencinszkaja, N. A.	7	-	-	0
Suci, G. J.	7	+	-	0
Tannenbaum, P. H.	7	+	-	0
[3 magyar]	7			
Cattel, R. B.	6	+	-	0
Dührsen, K.	6	-	-	0
Reuchlin, M.	6	-	-	0
Anzieu, M.	5	-	-	0
Aichorn, K.	5	-	-	0
Cronbach, L. J.	5	+	-	0
Eccles, J. C.	5	-	-	0
Fechner, G. T.	5	-	-	27
Hebb, D. O.	5	+	+	0
Hull, C. L.	5	+	+	27
Olds, J.	5	-	-	0
Skinner, B. F.	5	+	+	0
Wallon, H.	5	-	-	12
Berlyne, D. E.	5	+	-	0
[4 magyar]	5			

Milyen tendenciák olvashatók le – magán a névlista leíró tényén túl – ebből a három áttekinthetetlennek tűnő táblázatból?

a) A magyar szerzők – a fentebb látott alacsony abszolút hivatkozási arányukkal szembeállítva – gyakoriságuknál jobban vannak reprezentálva a gyakran hivatkozott szerzők között. Erre utal például az, ha összehasonlítjuk a külföldi és magyar szerzők arányát az első 30 idézett szerző között azzal, hogy milyen arányban vannak általában az adott szakaszban külföldi és magyar hivatkozások. Míg az I. szakaszban a külföldi hivatkozások összaránya a magyarokénak, 2,61-szerese, addig az első harminc szerző között arányuk csak 2,33-szorosa a magyarokénak.

A II. szakaszban a két arány 3,13 és 2,20, míg a III. szakaszban 4,19 illetve 1,90. Vagyis a viszonylag kevés magyar hivatkozás aránylag nagyobb konvergenciával, azonos szerzőkre hivatkozással jár együtt. Tulajdonképpen felmerülhet az a gyanú, hogy ebbe belejátszik az is, hogy a magyar szerzőkre történő hivatkozások egy része nem valóban szakmai hivatkozás, hanem „presztízshivatkozás”. Erre utal az is, hogy ez alatt a végeredményben igen rövid idő alatt is jellegzetes átrendeződés van a preferáltan hivatkozott magyar szerzők között. Csak az első 10 hivatkozott szerző között szereplő magyarokat nézve (ez mindegyik szakaszban 4–4 szerző), a második szakaszra ezek közül egy, a harmadikra azonban már három kicserélődik.

b) Érdekes az is, hogyan alakul a leggyakrabban hivatkozott szerzők között a kortársak s nem kortársak viszonya. A magyar szerzőknél ez a szempont mint már említettük irreleváns – a gyakran hivatkozott magyarok mind kortársak. A 6–8. táblázaton szereplő külföldiek megoszlását ebből a szempontból a 9. táblázat mutatja. A táblázatban „kortársnak” vettünk minden olyan szerzőt, aki legalább az ötvenes évek közepén még aktív publikációs tevékenységet folytatott.

9. táblázat

Kortárs és nem kortárs szerzők a gyakran hivatkozottak között (csak külföldiek)

	kortárs		nem kortárs	
	n	%	n	%
1958–65	37	79	10	21
1966–70	35	74	12	26
1971–75	31	88	4	12

Vagyis a külföldi szerzők között az utalások 4–5-ször annyi kortársra vonatkoznak, mint régebben élt szerzőre. Ez nagyjából megfelel annak az aránynak, ahogyan más társadalomtudományok művelői is hivatkoznak nem kortárs külföldiekre – a már többször idézett vizsgálat szerint a vegyes tematikájú *Valóság*-ban az ilyen hivatkozások aránya az összes hivatkozás között – leszámítva a marxizmus klasszikusaira történő hivatkozásokat – 13,90%.¹⁰

c) Érdeemes megnézni, hogy kik azok a szerzők, akik állandóan szerepelnek a gyakran idézettek listáján, illetve *milyen változások* – megjelenések és kimaradások – *jellemzőek a vizsgált időszakokra*. Mindhárom listánkon a következő szerzők szerepelnek (névsor s nem gyakoriság szerint rendezve őket): Charlotte Bühler, S. Freud, Guilford, Hiebsch, Inhelder, Leontyev, Lewin, Piaget, Rubinstein, Schlosberg, Wallon, Woodworth.

¹⁰ Berend T. Iván, Berend Zsuzsa és Sárosi Mária, i. m. 47. l.

A 12 szerzőből Freud és Lewin kivételével mind kortársunk; vagyis a vizsgált másfél évtized állandó, közös referenciakeretét adó szerzők szinte mind kortárs pszichológusok közül kerülnek ki. Az is jellemző, hogy az így kiugrott szerzők jórésze vagy átfogó igényű kézikönyvek szerzője (Bühler, Rubinstein, Woodworth-Schlosberg, és a gyermeklélektani és szociálpszichológiai összefoglaló munka társszerzőjeként is szereplő Hiebsch), vagy fontos összefoglaló módszertani munkák fűződnek a nevéhez (Guilford), s ezeknél a szerzőknél a hivatkozások jórésze ezekre az átfogó munkákra is történt. Később is látni fogjuk, hogy – legalábbis a pszichológiában – általános tendencia az, hogy az átfogó munkák szerzői, illetve a nagy módszertani művek kerüljenek az élre. Ezek mellett a 15 év során állandó kiindulási pontként – Lewin és Freud mellett – a Piaget iskola (Piaget és Inhelder), a Vigotszkij-iskola (Leontyev s lentebb látni fogjuk más képviselőit is) és Wallon marad. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy ezek közül Piaget az, aki a többször említett átfogóbb társadalomtudományi vizsgálatban is szerepel, az első 20 külföldi szerző között. Piaget-nek meglehetősen átfogó munkássága – például a strukturalizmussal kapcsolatos vitákban kifejtett álláspontja – révén ez nem véletlen. (Az említett statisztikában meglehetősen előkelő helyen szerepel egy másik pszichológus, Erich Fromm neve is. A pszichológiai szak fórumokban azonban a több mint 15 év alatt egyetlen explicit hivatkozás nincsen rá, ami arra utal, hogy legalábbis a tudományos igényű pszichológiában nincs különösebb félnivalónk a neofreudizmus „inváziójától”).

Érdemes megnézni azt is, hogy kik azok a szerzők, akik az első két korszakban mindkétyszer szerepelnek, s akik a második két korszakban állnak folyamatosan az élen. 1958–70 között ezek (természetesen kiegészítve a végig szereplőket): Bohm E., Jakobszon P. M., Elkonyin, Katz, Kretschmer, Lurija, Lindsley, Pavlov, E. Stern, Tyeplov, akik közül Kretschmer, Lindsley, Tyeplov tankönyv, illetve kézikönyv, Bohm és E. Stern pedig módszertani kézikönyv révén kerülnek az élre. 1966–75 között folyamatos viszont G. Allport, Fraisse, Hebb, Hull, Bruner, Lomov, N. Miller, Osgood, Reuchlin, Vigotszkij, akik közül Allport, Fraisse, Reuchlin, Lomov és Osgood megint csak kézikönyv, illetve módszertani munka révén kerülnek élre. Tartalmilag egyrészt jól látható itt a Vigotszkij-iskola folyamatos előtérben állása (Elkonyin, Lurija, Vigotszkij), illetve a modern pszichofiziológiai szemléletet képviselő munkák nagy súlya (Hebb, N. Miller, Lindsley).

Megnéztük a jellegzetes „kimaradásokat” is, azokat a szerzőket, akik miután egy előző korszakban a legtöbbit idézett – itt csak az első húsz külföldi szerzőt vettük tekintetbe – szerzők közé tartoznak, később „eltűnnek”, a 20%-os limitet sem érik el. Ezek egy jó része módszertani munka: a 2. szakaszra eltűnik az elsőben még élen álló Rorschach, Meili és Zulliger neve, akik voltaképpen egyszerű tesztleíró módszertani munkákkal szerepeltek, helyüket a leírásen túlmenő, szofisztikáltabb munkák veszik át. Hasonló a helyzet a szociometrikus módszer leírása révén a második szakaszban „népszerű”, de a módszer általános

elterjedésével a harmadik szakaszra „eltűnő” Morénóval. A kimaradások egy másik tipikus esete olyan tankönyvekkel kapcsolatos, melyek egy ideig „hiánypótlóként” vagy presztízs okokból szinte kézikönyvszerűen gyakran idéződtek, majd – elévülésükkel vagy éppen a reálisabb értékrend révén – megszűnik rájuk a hivatkozás. Ez lesz a sorsa a harmadik szakaszra Kretschmer munkáinak vagy Tyeplov tankönyvének, s már a második szakaszra Mjasziscsev tankönyvének, a Clausféle gyermeklélektanának, s P. M. Jakobszon bizony igen sok kívánnivalót hagyó érzelemlélektanának. (E munkák jó része magyar kiadásában töltött be hosszabb ideig „hiánypótló” szerepet.)

d) A hivatkozásoknak a hivatkozott művek *nyelvterületi hovatarozása* szerinti megoszlása sem érdektelen, bár a statisztikában együtt kezeltük a magyarul (is) megjelent műveket az idegen nyelvűekkel. A megoszlást a három szakaszra a 10. táblázat mutatja. Látható, hogy a legtöbbet idézett szerzők között a francia nyelvterületről származó munkák aránya a három időszakban állandó, az angol nyelvterület képviselője nő, míg a németé és az oroszé csökken.

10. táblázat

A hivatkozások nyelvterület szerinti megoszlása a három szakaszban a legtöbbet hivatkozott szerzők százalékában

Évek	angol	francia	német	orosz
1958–65	22	11	34	33
1966–70	44	13	18	25
1971–75	51	17	17	15
összesen	38	14	23	25

Hagyományaiban a magyar pszichológia meglehetősen szorosan kapcsolódott a német nyelvterülethez; az, hogy a német nyelvterülethez kapcsolódó pszichológusok aránya csökken a legtöbbet idézettek között, tulajdonképpen annak a folyamatnak a következménye, hogy a II. világháború óta a pszichológiai kutatás súlya egyértelműen eltolódott a német nyelvterületről. Saját adatainkban ez a folyamat tulajdonképpen azzal párhuzamos, hogy a kortárshivatkozások száma nő.

Az angol nyelvterületre vonatkozó hivatkozások számarányának megnövekedéséhez különösebb kommentár nem kell – tulajdonképp ez mutatja a kutatások eltolódását. Érdeemes azonban megemlíteni egyrészt, hogy ez a magas arány nemcsak a pszichológiára jellemző – az átfogóbb társadalomtudományi statisztikában a legtöbbet idézett 20 külföldi szerző 55%-a az angol nyelvterületen publikál. Másrészt az is említésre méltó, hogy az angol nyelvterületre történő hivatkozások aránya nemcsak a legtöbbet idézett szerzők között ilyen magas. Az

1972 és 77 között a *Magyar Pszichológiai Szemlében* megjelent tanulmányokra vonatkozó felmérés szerint az összes hivatkozások 53,30%-a vagy a külföldi szerzőkre történő hivatkozások 710%-a angol nyelvterületen publikáló szerzőkre vonatkozik.¹¹

Az orosz nyelvterületre vonatkozó hivatkozások arányának csökkenése a legtöbbet hivatkozott szerzők között elsősorban annak tudható be, hogy a presztízs és nem szakmai okokból történő hivatkozások aránya, a tulajdonképpen nem is tudományos célból készült könyvekre történő hivatkozások (pl. Tyeplov tankönyvére, Kovaljov, Jakobszon vagy Arjamov magyarul megjelent, de nem a szovjet pszichológia élvonalába tartozó munkáira), melyek az első szakaszban a nagy gyakoriság mögött részben álltak, megszűnnek. Bár teljes, az összes hivatkozást feldolgozó statisztikát nyelvterületek szerint nem készítettünk, a gyakran idézett szerzők közötti előfordulás arányánál talán realisabb képet ad, ha megnézzük, ezen gyakran idézett hivatkozásokat a hivatkozás gyakoriságával súlyozva, mint azt a 11. táblázat mutatja. Eszerint a német hivatkozások összaránya jobban, az oroszoké kevésbé csökken, s az angolé kevésbé nő, mint azt az előbbi durvább kép mutatta.

11. táblázat

A hivatkozások nyelvterület szerinti megoszlása a leggyakoribb hivatkozások között a gyakorisággal súlyozva, százalékban

Évek	angol	francia	német	orosz
1958–65	17	16	26	41
1966–70	31	14	22	30
1971–75	45	18	15	22

Végül talán azt is érdemes megemlíteni, mivel a pszichológia szakirodalmi orientálódásának nemcsak nálunk jellemző tünete, hogy ezeken a világnyelveken publikáló szerzőkön kívül az egész anyagban egyetlen (!) eredetileg más nyelven publikáló szerző került be a gyakran hivatkozottak közé, a lengyel Nowogrodzki fejlődéslélektani könyvével.

e) Hogyan viszonyulnak a magyar pszichológusok preferenciái más országok preferenciáihoz? Ennek elemzéséhez a 6–8. táblázatok 3., 4. és 5. oszlopát érdemes szemügyre venni.

A mi kiemelt szerzőink közül a Myers-féle citációs lista felső két százaléká-

¹¹ Az adatot közli: Illyés Sándor: *A Magyar Pszichológiai Szemle publikációs tevékenysége 1972 és 1977 között*. Kézirat, készült az MTA Pszichológiai Bizottsága számára, 1978. 21. lap.

ban az I. szakaszban a szerzők 14⁰/₀-a, a másodikban 26⁰/₀-a, a harmadikban 51⁰/₀-a szerepel. Emlékeztetünk arra, hogy a Myers-féle statisztika 1962 és 67 között dolgozott fel 14 amerikai folyóiratot, melyek tematikájukban hasonlóan az itt elemzett magyar anyaghoz, a pszichológia egészét felölelik. A százalékos átfedés azt mutatja, hogy a magyar pszichológia viszonylagos késéssel, s részlegesen követi a volumenében domináló amerikai kutatások preferenciáinak alakulását. Azt hogy csak részlegesen mutatja, hogy a majd tíz évvel későbbi adatoknál is csak 50⁰/₀ körüli az átfedés. Ez érthető is, hiszen közismert, mennyire angolszász – s Amerika-centrikus sok szempontból az amerikai pszichológia, legalábbis a kutatás mindennapi gyakorlatában, amit a folyóirat-közlemények jól tükröznek. (Ez nem feltétlenül igaz az elvi orientációra, a vallott értékrendre, mint alább még látni fogjuk.) A Myers-féle lista első hatvan szerzője között például összesen három nem angolszász szerző szerepel – Freud, Piaget és Lewin – s az utóbbi munkásságának egy jó része is Amerikához kötődik. Sőt – az angolszászok között is csak kettő az angol – Eysenck és Broadbent, a többi mind amerikai.

Éppen ezért érdemes megnézni, kik azok a kortárs szerzők közül, akik nem szerepelnek a Myers-lista felső két százalékában, nálunk viszont az első húsz közé tartoznak. (Itt az idői viszonyok miatt csak az 1966–75 közötti szakaszt vettük figyelembe.) E szerzők egy része azt mutatja, hogy a magyar pszichológia európaiabb orientációjú, elsősorban a módszertani munkák között európai szerzők munkái dominálnak: Bohm, Fraisse, Reuchlin, Inhelder, Ch. Bühler neve sorolható ide. A másik csoport a szovjet pszichológia hatását mutatja: Elkonyin, Galperin, Leontyev, Lomov, Lurija azok a szerzők akik nálunk „elől vannak”, míg az amerikai listán nem.

Durván fogalmazva tehát azt mondhatjuk, hogy a hivatkozások megoszlása is mutatja a magyar pszichológiának azt a helyzeti előnyét – mellyel határozottabban kellene élnie –, hogy szakmailag tág látókörre van lehetősége, az európai és a szovjet pszichológia is formálja értékrendjét.

Érdekesen egészíti ki ezt a képet, ha az idézési statisztikákat összevetjük a Moore és Sebenhagen féle „befolyás” listával, bár ez a lista két szempontból is korlátozott: pusztán amerikai pszichológusok véleményét tükrözi – bármilyen exkluzív legyen is a több mint kétszáz tanszékvezető véleménye –, s csak két tizes listát ad meg a vélemények alapján – a tíz jelenleg élő legbefolyásosabb pszichológus listáját, – s egy tíz fős „örökranglistát” arról, hogy kik befolyásolták leginkább a pszichológia alakulását.

A mai pszichológusokra vonatkozó rangsor (csökkenő sorrendben) Skinner, Rogers C., Miller N., Harlow H., Hebb, Allport G., Piaget, Boring, Spence, Bruner. Ezek közül a magyar idézési listákból csak az újonnan feljutott humanisztikus pszichoterápiás irányzatok egyik vezéralakja, Rogers, a főemlősök vonzalmi rendszereinek kutatásaival híressé vált Harlow és a pszichológia-történetírás doyenjeként tisztelt Boring hiányzik. Érdekes, hogy szinte pontosan ugyanez a helyzet az amerikai pszichológusoknál is – ez a három szerző hiányzik a gyak-

ran hivatkozottak közül a hirdetett értékekből, valamint a személyiséglélektani rendszerező Allport.

A „minden idők legbefolyásosabb pszichológusainak” listáján az idézési statisztikákhoz képest már nagyobb a külföldi pszichológusok aránya (Amerikához képest külföldieké): Freud S., James, Wundt, Watson, Pavlov, Hull, Thorndike, Tolman, Skinner, Binet alkotják a listát. Az amerikai idézési statisztikában a gyakran idézettek között ezek közül hiányzik James, Wundt, Watson, Pavlov és Binet neve. Ez arra utal, hogy számos olyan pszichológus van, aki szakmai értékhierarchiánkban magasan áll, de mindennapi kutatási és publikációs gyakorlatunkban ritkán hivatkozunk rájuk, egyszerűen azért, mert átfogó jelentőségű munkájuk közvetlen gyakorlatunk szempontjából nem közvetlenül releváns. A klasszikusok közül az értékrendben elől állók csak akkor kerülnek előre a hivatkozási listában is, ha a közvetlen kutatásban állandóan felhasznált vagy abban operacionalizálódó fogalmakat bevezető munkájuk van – ilyen az amerikai helyzetben e klasszikusok közül egyedül Freud, a tanuláselméleti munkáival állandó kiindulási alapot jelentő Hull s Thorndike, aki viszont nem azok miatt az úttörő jelentőségű tanulslélektani kísérletei miatt kerül a gyakran idézettek közé, melyek a szakmai értékrendben a nevéhez fűződnek, hanem egy elméletileg érdektelen, de a mindennapi gyakorlatban állandóan használt szógyakorisági lista készítőjeként.

Az értéklistával összehasonlítva a magyar idézési gyakoriság is hasonló képet mutat, azzal az eltéréssel, hogy nálunk Pavlovot és Tolmant viszonylag gyakrabban idézik, Thorndike-ot viszont – éppen – mivel említett módszertani munkája itt nem releváns – nem. Értékrend és hivatkozás eltérése a klasszikusoknál magyarázza azután azt is, hogyan csökken pl. az utolsó korszakra nálunk a Pavlov-hivatkozások aránya.

Ennél a befolyás-listánál jóval szélesebb viszonyítási alapot ad a Boring-lista, mivel ott nagyságrendileg is kimerítő – 500-on felüli – listáról van szó, s nem pusztán amerikai pszichológusok állították össze. Értelmetlen feladat lenne itt is az összes, ötszázegynéhány névből kiindulni, s azon meditálni, ki miért nem idéződik, hol van az értékrend és a hivatkozás eltérésének oka. Érdekes viszont az, hogy azoknál a szerzőknél (a magyar hivatkozási listákon), akik egyáltalán szerepelhetnek a Boring-listán a szerepeltek, s nem szerepeltek aránya a következő: 1958–65 – 14:1; 1966–70 – 14:0; 1971–75 – 10:1. Ez a nagyfokú képviseltség azért érdekes és meglepő, mert a nem élő pszichológusok között igen sok nem angolszász nyelvtérületről való található a gyakran idézettek között a magyar listákon, akik az amerikai idézési listák csúcán egyáltalán nem szerepelnek. Itt tehát azt láthatjuk, hogy egyrészt – a magyar pszichológia felől nézve – (a már nem élő szerzőkre való) hivatkozási preferenciáink a más országok pszichológusainak értékrendje szerint is fontos szerzőket emelnek ki, másrészt – az amerikai pszichológia felől nézve, hiszen a nemzetközi részvétel ellenére mégiscsak amerikai kiadványról, s vállalkozásról van itt szó – a hirde-

tett értékrend jóval nemzetközibb és nyitottabb, mint a publikációs gyakorlat, mely a hétköznapi kutató munka tényeit jobban tükrözi.

f) Végül azt is érdemes mint gyakorlati tanulságot kiemelni, hogy kik azok a ma is aktív szerzők, akik elől állnak a magyar hivatkozási listán, ugyanakkor magyarul nem jelent meg munkájuk, vagy munkásságuk egésze szempontjából csak periférikusabb rövidebb műveik. (Itt természetesen csak az 1971–75-ös listát tekintettük.) Ilyen adóssága a magyar könyvkiadásnak – a szakma orientációjához viszonyítva – az idegrendszeri személyiségtipológiai kutatás egyik vezéralakja. Eysenck munkáinak bemutatása; az emberi életpálya egészét vizsgáló fejlődéslélektani gondolkodás egyik úttörője, Charlotte Bühler; az anya-gyermek kapcsolat komplex szemléletének kifejtője, Bowlby; a modern tanuláslélektan egyik legjelentősebb, a pszichofiziológiában is központi szerepet játszó képviselője, Neal Miller; a mai kognitív pszichológiai szemlélet egyik vezéralakjaként ismert Bruner; a nyelvpszichológiában és a szociálpszichológiában nagy szerepet játszó jelentés-vizsgálati módszer kidolgozója, s jelentős neobehaviorista teoretikus Osgood; s végül a pszichometria egyik legsokoldalúbb képviselője, Guilford munkáinak kellő reprezentálása.